

Ks. Norbert Mendecki

UGARIT (RAS SZAMRA) — HISTORIA WYKOPALISK W OKRESIE PÓŁWIECZA

W marcu roku 1928 rolnik alawicki¹ orząc pole niedaleko miasta portowego Minet-el-beida („Biały port”)² natrafił na kamienną płytę, która, jak się później okazało, zamykała wejście do grobowca. O znalezisku poinformowano francuski instytut archeologiczny w Bejrucie. Dyrektor tego instytutu, C. Virolleaud, wysłał jednego ze swoich współpracowników, L. Albenèse na wskazane miejsce. Pierwsze doniesienia na temat odkrytego grobowca były bardzo skromne, znaleziono jedynie parę przedmiotów wykonanych z ceramiki w stylu mykeńskim. Powstało jednakże przypuszczenie, że grobowiec znajduje się na terenie jakiegoś cmentarza i należy szukać dalszych grobowców. Institut de France zorganizował wyprawę archeologiczną w celu zbadania całego terenu należącego do portu Minet-el-beida. Szefem wyprawy został mianowany Claude F.-A. Schaeffer. Prace wykopaliskowe rozpoczęto 2 kwietnia 1929 roku na terenie oddalonym od morza 150 m.³ Prace potwierdziły, że chodzi tutaj istotnie o cmentarz. A skoro na tym terenie znajdował się cmentarz, w pobliżu musiało znajdować się osiedle ludzkie. Dlatego też Schaeffer zainteresował się pagórkami (tzw. tellem) w formie trapezu oddalonym 800 m od morza, a 1200 m od cmentarza, o wymiarach 600 m względnie 1000 m długości, 500 m szerokości (36 ha powierzchni) i 22 m wysokości.⁴ Jego nazwa Ras Szamra („koperkowa głowa” albo inaczej „wzgórze kopru”⁵) została nadana ze względu na bujną roślinność. Położenie Ras Szamra było interesujące z punktu widzenia archeologicznego. Pagórek opływały dwie odnogi potoku Nahr el-Fidd, tworząc w ten sposób naturalne miejsce obronne, utrudniające dostęp do Ras Szamra. Nahr el-Fidd wpływa do Morza Śródziemnego na południu zatoki Minet-el-beida. 12 km od Ras Szamra leży starożytne miasto portowe Laodycea („Laodicea ad mare”, dzisiejsze El Ladiqije), 40 km w kierunku północnym znajduje się góra 1800 m wysoka, w starożytności nazwana Mons Casius (obecnie Gebel el-Acqra’).⁶ 10 km od Mons Casius płynie Orontes (obecnie Nahr el-Asi).

1. Alawici — sekta muzułmańska. Do roku 1930 istniało nawet samodzielne państwo alawickie ze stolicą w Ladaqije, por. D. Kinet, *Ugarit — Geschichte und Kultur einer Stadt in der Umwelt des Alten Testaments* (Stuttgarter Bibelstudien 104), Stuttgart 1981, 9, przypis 3. Na temat „Ugarit” por. E. Dąbrowski, *Ras Szamra (Ugarit)*, PEB II, 431—438 (lit.); tenże, *Biblia i archeologia: odkrycia tekstów z Ras Szamra*, w: E. Dąbrowski, *Studia Biblijne, Poznań* 1952, 21—31.

2. Nazwa „biały port” wzięła się od białych skał wapiennych nadbrzeża, por. R. Dusaud, *Topographie de la Syrie antique et médiévale*, Paris 1927, 417—447.

3. Por. C. F.-A. Schaeffer, *Les Fouilles de Minet-el-beida et de Ras Szamra (Campagne du Printemps 1929). Rapport sommaire: „Syria”* 10 (1929) 285—297.

4. Por. C. F.-A. Schaeffer, „Syria” 13 (1932) 15.

5. Tak przetłumaczył E. Dąbrowski PEB II, 431.

6. Por. O. Eissfeldt, *Baal Zaphon, Zeus Kasios und der Durchzug der Israeliten*

9 maja 1929 roku rozpoczęto prace wykopaliskowe na terenie pagórka Ras Szamra, zaczynając od szczytu. Tutaj spodziewał się Schaeffer natrafić na pałac królewski. Mieszkańcy pobliskiej miejscowości opowiadali, że często po burzy znaleźć można w ogrodzie oliwnym leżącym naprzeciw różne przedmioty, często ze złota. Istotnie Schaeffer natrafił na fundamenty jakiegoś większego budynku, zniszczonego przez pożar. W murze znaleziono różne przedmioty, między innymi sztylet z brązu pochodzący z drugiego tysiąclecia przed n. Chr., kawałki egipskiej statuy granitowej z pismem hieroglificznym datowanym na połowę drugiego tysiąclecia (począwszy od r. 1550), tabliczkę wotywną z wapienia oraz stelę poświęconą bogu Seth z Dpn.⁷ Prace wykopaliskowe prowadzono intensywnie naprzód, ale 20 m w kierunku wschodnim, gdyż przypuszczał Schaeffer, że tu natrafi na magazyny królewskie. 14 maja 1929 roku wybuchła długo oczekiwana sensacja — znaleziono pierwszą dużą tabliczkę glinianą zapełnioną nieznanym pismem klinowym. Dwa dni później odkopano w innym miejscu schody prowadzące do zbrojowni, w której znaleziono 74 przedmioty z brązu, w tym miecze, sztylety, siekiery, włócznie, oszczepy i dłuta. Pięć siekier nosi napisy w nieznanym języku (tzn. dotychczas nieznanym — później odcyfrowano tzw. język ugarycki). Owe przedmioty datuje się na koniec 13 i początek 12 wieku przed n. Chr. (wskazuje na to drobna ceramika znaleziona w tej warstwie).⁸

Pierwsza wyprawa archeologiczna (wiosna 1929) okazała się bardzo płodna. Schaeffer stwierdził, że chodzi tutaj o osiedle ludzkie o wysokiej kulturze. Kultura ta była kosmopolityczna. Świadczą o tym przedmioty wykonane w stylu egipskim, mezopotamskim, egejskim i Azji Mniejszej. Jak już wyżej wspomniano Schaeffer zaczął wykopaliska w Ras Szamra od najwyższego wzniesienia pagórka, gdyż tutaj spodziewał się znaleźć zamek królewski. Później okazało się, że w tym miejscu znajdowało się sanktuarium religijne, o czym świadczyły statuy bogów oraz dary ofiarne. Zaś 20 m w kierunku wschodnim, gdzie spodziewano się znaleźć magazyny królewskie, była biblioteka (albo szkoła pisarzy). Tabliczki gliniane zapisane były w dwóch językach: dotychczas nieznanym (ale klinowym) oraz klinowym akkadyjskim.

Druga ekspedycja archeologiczna miała miejsce w r. 1930 od 20 marca do 19 czerwca.⁹ Wykopaliska kontynuowano w Minet-el-beida, ale po sześciu tygodniach przeniesiono się do Ras Szamra. Tutaj zajęto się północną częścią pagórka. Odkopano górną warstwę pochodzącą z 14 i 13 w. przed n. Chr. (ceramika cypryjska i mykeńska). Poniżej znajdował się cmentarz datowany na wiek 18—16 przed n. Chr. Czasokres ten nazwał Schaeffer „starokananejskim II”. Przy następnej warstwie sięgającej 3 tysiąclecia przed n. Chr. zaprzestano prac z powodu braku środków pieniężnych. Zajęto się „biblioteką” leżącą na

durchs Meer, Halle 1932; tenże: *Zum geographischen Horizont der Ras Shamra-Texte*, ZDMG 94 (1940) 62.

⁷ Por. Schaeffer, „Syria” 10 (1929) 294.

⁸ Por. tamże, 295—296.

⁹ Na temat drugiej ekspedycji archeologicznej por. C. F.-A. Schaeffer, *Les Fouilles de Minet-el-beida et de Ras Shamra. Deuxième Campagne (Printemps 1930)*, „Syria” 12 (1931) 1—14.

wschód od świątyni, w której przed rokiem znaleziono tabliczki gliniane. „Biblioteka” dostarczyła i w tym roku bogaty materiał. Znaleziono dalsze tabliczki gliniane. Sam budynek biblioteczny (albo szkoły pisarzy) wyglądał następująco: wejście znajdowało się w północnej części i prowadziło do podwórza otoczonego większymi budynkami. Pod podłogą tychże budowli znaleziono siekierę wykonaną z brązu, srebrny kielich, łaskę miedzianą o wadze 10 kg, dzban, w którym znajdowały się przeróżne przedmioty wykonane ze srebra (kolczyki, pierścionki, bransoletki, naramienniki, wisiorki i inne). Owe przedmioty pocięto na kawałki i ściśnięto, żeby włożyć do dzbana poprzez jego ciasną szyjkę. Także w podwórzu znajdowała się studnia oraz kanał odpływowy na wodę deszczową. Schody prowadziły na górne piętro, które niestety nie zachowało się. Biblioteka służyła też jako „szkoła pisarzy”. C. Virolleaud znalazł różne tabliczki, na których ćwiczono pisanie. W czasie prac wykopaliskowych znaleziono dwie tablice zapisane pismem w czterech kolumnach. Oprócz nieznanego języka, teksty były pisane w języku akkadyjskim i sumeryjskim. Drugi nieznaną język okazał się później językiem huryckim. Biblioteka i „szkoła pisarzy” ucierpiała na skutek pożaru, o czym świadczą mocno uszkodzone tabliczki gliniane.

W połowie maja 1930 roku zajęto się badaniem północnej części pagórka. Tutaj znaleziono bowiem już wcześniej hieroglify egipskie. Schaeffer przypuszczał, że w tym miejscu powinna stać świątynia egipska. Jej budowa przedstawiała się następująco: dwa pomieszczenia, przylegające do siebie otoczone były murem o wysokości 1,70 m. W północnym pomieszczeniu znajdowała się duża platforma. Schody prowadziły do ołtarza. Liczne statuy zdradzały styl egipski. Trudno było jednak całość dobrze zrekonstruować, gdyż w końcu 19 w. ludność turecka, w poszukiwaniu skrabów, zniszczyła tę część pagórka. Najdonioślejszym znaleziskiem w tej części była stela-relief z czerwonego piaskowca z dedykacją niejakiego Mami, pisarza egipskiego i zarządcy skarbcza królewskiego, dla boga Seth (= egipski Baal) z Zapuna („Zafon” = północ).¹⁰

Trzecia wyprawa archeologiczna w r. 1931 (26 marzec — 16 lipca) przyniosła liczne odkrycia, dzięki zwiększeniu kadry pomocników do 250 osób.¹¹ Ceramika z Minet-el-beida potwierdziła pochodzenie warstwy z 15—13 w. przed n. Chr. (styl cypryjsko-mykeński). Grobowiec, od którego rozpoczęto pierwsze wykopaliska w r. 1929, jak i inne grobowce, okazały się miejscem kultycznym, tzn. najprawdopodobniej grzebano tutaj królów i książąt z Ugarit, którym składano ofiary, wchodzące w skład kultu zmarłych.

Z Minet-el-beida przeniesiono się znowu do Ras Szamra, gdyż tutaj były ciekawe obiekty, przykuwające uwagę archeologów. Zajęto się warstwą II (stratum II), próbując ją dokładniej datować. Ceramika kananejska wskazywała na pierwszą połowę drugiego tysiąclecia. Ponieważ świątynia i biblioteka znaj-

¹⁰. Tamże, 10—11.

¹¹. Na temat trzeciej wyprawy archeologicznej por. C. F.-A. Schaeffer, *Les Fouilles de Minet-el-beida et de Ras-Shamra. Troisième Campagne (Printemps 1931)*, „Syria” 13 (1932) 1—24.

dowały się na cmentarzu pochodzącym z 15/14 w. przed n. Chr., warstwa ta musiała być starsza. Skarabeusz znaleziony w grobie wskazywał na czas Hyksosów (1730-1580¹²). Dokładną datę umożliwiła statua bazaltowa, przedstawiająca siedzącą kobietę. Według tekstu hieroglificznego siedzącą kobietą była żona faraona Sesostrisa II (12 dynastia, 1897—1878 przed n. Chr.) księżniczka Hemnet Nefer Hed.¹³ Wszystko wskazywało więc na to, że miasto stratum II było ważnym centrum ówczesnego świata ze słynną świątynią, w pobliskich kontaktach z dwunastą dynastią egipską. W bibliotece znaleziono kolejne tabliczki gliniane, niektóre w języku ugaryckim (teksty epickie). Nieznany był dotychczas nazwa starożytnego miasta, którego wykopalisko prowadził Schaeffer już od trzech lat. Dopiero w r. 1932 Virolleaud znalazł tabliczkę z trzeciej wyprawy archeologicznej z napisem: *mqmd mlk 'grt*.¹⁴ Schaeffer odczytał to jako: „Nqmd, król z Ugarit”. Podobnie inne tabliczki gliniane wskazywały na tą samą nazwę: *bn 'ugrt*, *bt 'ugurt* („syn z Ugarit”, „dom z Ugarit”). Nazwa „Ugarit” znana była dotychczas z El-Amarna,¹⁵ gdzie ugaryckie *bt 'ugrt* w języku akkadyjskim brzmiało *bit alu Ugarita*. Zarówno archiwum Zimrilin z Mari wymienia to miasto, jak i teksty hetyckie z Boghazköy (Chattusza). W Starym Testamencie nie spotykamy nigdzie nazwy tego miasta.

Prace wykopaliskowe prowadzone były każdego roku z przerwami w czasie drugiej wojny światowej i w czasie wojny Jom-Kippur (1973). Od r. 1975 począwszy zaczęto nowe prace wykopaliskowe, ale już w Ibn Hani, 9 km na północ od Laodycei (Ladiqije).¹⁶ Powiązania Ibn Hani z Ugarit potwierdzają sprawozdania archeologiczne w czasopiśmie „Syria”.

W Ras Szamra odkryto pięć warstw archeologicznych (strata).¹⁷ Chronologię tych warstw ustalono głównie na podstawie znalezionej tam ceramiki. Górne stratum I obejmuje czas od r. 1750 do 1200 przed n. Chr., stratum II od 2100 do 1750 przed n. Chr., stratum III od 3500 do 2100 przed n. Chr., stratum IV od 6000 do 3500 przed n. Chr. i stratum V od 7 w. do 6 w. przed n. Chr. Najciekawszą warstwą dla badaczy Starego Testamentu jest warstwa I, gdyż ta bliska jest czasom biblijnym Starego Testamentu, w których Izrael „stawał pierwsze kroki”. Ugarit został zniszczony ok. r. 1200 przez „ludy morza”. Inne epoki, jak żelaza, hellenistyczna, rzymska, muzułmańska nie zostawiły większych śladów w Ras Szamra.

Wiederń

KS. NORBERT MENDECKI

¹². Por. H. Donner, *Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen*, I (Grundrisse zum Alten Testament 4/1), 30.

¹³. Schaeffer, „Syria” 13 (1932) 20—21.

¹⁴. Tamże, 27.

¹⁵. Por. J. A. Knudtzon, *Die El-Amarna-Tafeln*, Leipzig 1915.

¹⁶. Por. A. Bounni, *Rapport préliminaire sur la première Campagne de Fouilles (1975) à Ibn Hani (Syrie)*, „Syria” 53 (1976) 233—279; tenże: *Rapport préliminaire sur la deuxième Campagne de Fouilles (1976) à Ibn Hani (Syrie)*, „Syria” 55 (1978) 233—301.

¹⁷. Por. D. Kinet, dz. cyt., 11.